

TÜNDÉR A HONFOGLALÁSBAN

A regeműfaj különös változata

Szajbély Mihály már jópár éve felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar regék a XIX. század korabeli műfajelmélet szerint is nagyon szoros kapcsolatban állnak a novellákkal, s nem csak filológiai kimutatható tematikus eredeztetésük okán¹ – lényegi különbséget közöttük akkoriban nem tettek, még a verses vagy prózai megfogalmazási módokat sem tekintették lényegbevágóaknak (amint Bitnicz Lajos leírása mondja: mindez nem „mivolti különbség”); az egyetlen fontos meghatározásnak csupán azt vették, hogy a rege a régmúltból, a novella pedig a jelenkorból veszi témáját („... azon költői elbeszélés, mely a polgári élet szerelemmel és csudálatossággal egyes eseteit adja elő, ha tárgyaz előidőből vétetett, regének, ha a későbbiekből, novellának nevezetik...”²); ily módon tulajdonképpen prózában fogalmazott regéknek, nem pedig, mint megszoktuk, novelláknak kellene neveznünk pl. Kisfaludy Károly *Tihamér* vagy *A vérpohár* c. műveit (1823, 1825), vagy Bajza Józseftől a már címében is árulkodó *Rege a habléányról* c. elbeszélést (1830). Kisfaludy regéinek kapcsán ez az összefüggés a szakirodalomban már régen is felmerült, hiszen szinte közhelyszámba megy, hogy e regék Veit Weber német író történeti elbeszéléseinek mintájára, s ezeknek ihletésére készültek – sőt, már Kazinczy is tudta ezt, s kifogásolta is, hogy Kisfaludy német „nyomorult Rittergeschichték” nyomán írta meg történeteit³. E regék és novellák mind régi történeti témákat dolgoztak fel (mondhatnánk, természetesen), a messzi korból – feltehetően a valószerűtlen cselekmények lélektani hitelesítésének kívánalma okán: ily messzi múltban bizonyára előfordulhattak olyan szélsőséges események és furcsa és borzasztó (sőt: elborzasztó) gesztusok, melyeknek jelenkori témán keresztül való prezentációja sértette volna a korabeli naiv realiztikus elvárásokat. S ráadásul: e regék nagyon nagy része földrajzi helyhez kötött történetet mond el (gondoljunk csak arra, hogy Kisfaludy majdhogynem minden regéje már címében is közli a történet színhelyét: Csobánc, Tátika, Somló, Szentmihály-hegy) – mintha azt a széles körben elterjedt hagyományt folytatnák, amely az egyes különös földrajzi helyeknek (tavak, barlangok, sziklák, várromok etc.) eredetmondáit mesélte el, akár naiv népetimológiáknak történeté formálása, akár a tájalem különösségének mesévé emelése révén (e műfajnak legimpozánsabb, legterjedelmesebb és legnagyobb hatású magyar megnyilatkozása alighanem a Mednyánszky Alajos-féle német nyelvű elbeszélés-gyűjtemény, melynek már a harmincas években is megjelent magyar fordítása⁴). S hogy e hagyomány milyen sokáig élt és hatott, azt elegendő

1 SZAJBÉLY Mihály: *A rege és rokonműfajai a 19. század elejének magyar irodalmában*. In: Uő: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*. Universitas Kiadó, Budapest, 2005. 369–388. pp.

2 BITNITZ Lajos: *A magyar nyelvbeli előadás tudománya*. Trattner, Pest, 1827. 426. p.

3 KazLev V. 132. p. (1807)

4 MEDNYÁNSZKY Alajos: *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit*. Konrad Adolph Hartleben, Pest, 1829. (Magyarul: *Elbeszélések, regék és legendák a magyar előkorból*. Ford. szabadon NYITSKE Alajos és SZEBÉNYI Pál. Pest, 1832–34. Két kötet.)

azzal alátámasztani, hogy évtizedekkel később még Arany János sem talált semmi kivetni valót abban, hogy Mednyánszky egyik prózai rémtörténetét (a Vág-menti Budetin váráról) regévé írta át (*Katalin*, 1850).

Mindehhez szorosan hozzátartozik, a korabeli műfaj-hierarchia ugyan magabiztosan elhelyezte az eposzt a műfajok csúcsára, de azokkal az epikus (sokszor mindegy, hogy verses vagy prózai) történeti elbeszélésekkel szemben, amelyek nem mindenben feleltek meg a nemzeti hősköltevények egyértelmű elvárásainak (nagy harcias vállalkozások, történelemfordító események, honfoglalás, kiemelkedő vezérek vagy fejedelmek által vezetett sorsfordító hadjáratok etc.) nagyon nagy bizonytalanság uralkodott: sem a szerzők, sem a befogadók nem mindig tudták megmondani, minek is tekintik azt a művet, amellyel épp szembesültek. A legjellemzőbb állásfoglalást e tekintetben alighanem Pálóczi Horváth Ádám fogalmazta meg *Rudolphias* c. terjedelmes epikai művének előszavában, mikor így szólt: „Én úgy írtam, mint Epopéiát – a mások szeme előtt Poéma lesz-e? vagy Historia? vagy Román? nem tudom. – Nékem mind-egy, akarmi legyen, mert abban a tudományos tekintetben vévén a dolgot, mellyben (minden más mellyékes kinézések nélkül) köteles venni, a ki ítélő Bírója akar lenni verses munkámnak, nem annyira tettem én tárgyúl magamnak az Epopéia belső alkotmányját, mint a kötött beszéd érdemét”⁵. A történeti elbeszélésnek műfaj-szemponitú besorolása nagyon sokáig tökéletesen eposz-központú volt, s az esetek többségében az ily művek többségét vagy egyszerűen eposznak minősítették (ezt történt pl. Vörösmarty kis eposzainak esetében is – jóllehet ma, az eposzi kellékek híjján, nyilvánvalóan inkább hexameterben írott regéknek minősítenénk a *Széplak* vagy *A két szomszédvár* példáit), vagy pedig egyszerűen mellőzték a szorosan vett műfajiság hierarchikus előírásait. Hiszen pl. maga Kisfaludy is csak a történelem iránti érdeklődés és érzékenység általános elterjedtségét és nemzet-ideológiai szempontból vett fontosságát hangsúlyozza a regékhez írott előszavában, s eltekint attól, hogy műveinek a poétikai rendben elfoglalt helyét akár csak körvonalazni is megpróbálja („Különös és tulajdon móddal érdekli a Régiség a gondolkodó, képzelő és érző lelket; azért-e, hogy a Régiek valóban nagyobbak, erősebbek és lelkesebbek, noha egyszer smind durvábbak, és szilajabbak voltak, mint sem a Mostaniak? [...] de az bizonyos, hogy a Régiség még a legdurvább embert is érdeklenni szokta; -- s minden embert Hazájának régiségi inkább, mint sem a külföldiek ...; itt [...] lakásom romantos körében [...] naponta látom a váromladelkokat, mellyek minden erre utazónak szemét, figyelmét, és képzelő erejét magokra vonnyák, és érzeményit természet szerint a hajdani időbe meríttik; ... A Poézisnak ez a neme mindég nagy divatban vagyon minden csínosabb Nemzetnél, ki a Tudományokat, és szép Mesterségeket úzi. Érdekelheti is valóban az ilyen költemény, ha jól elsült, az olvasót, ki nyers, és erős Eleji iránt nem idegen...”⁶).

Holott a regék (és változataik) tulajdonképpen minden mozzanatukban szemben álltak az eposzi követelményekkel: általában nem nemzet-sorsfordító eseményeket írnak le, továbbá tele voltak oly szerelmi bonyodalokkal és jelenetekkel, amelyek az eposzi hőskökhöz, Árpádhoz (akiről akár még az is elhangozhatik: „Árpád a magyar égnek ember-istene”⁷) egyáltalán nem illettek,

5 *Rudolphias*, az az a' Habsburgi I. Rudolf császár viselt dolgainak egy része : hang-mértékes [...] versekben írta 1815-ben Horváth Ádám. Bétsben, 1817. – *Az Olvasóhoz*. I. p.

6 KISFALUDY Sándor: *Előszó a Regék a magyar előidőből* c. kötetéhez (1807). In: Uő: *Minden munkái*. Kiadja Angyal Dávid. Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893. II. köt. 69–74. pp.

7 GUZMICS Iszidor: *Árpád Pannonia hegyén*. Horvát István után (*Aurora* 1822) In: Uránia. Szerk. SZEDER Fábán. III. évf. (1830) 55–101. pp. Az idézet: 60. p.

sőt, tiltás alá estek (gondoljunk csak Toldy Ferenc erőteljesen hangsúlyozott gondolatmenetére, amely az eposzi hősoktól egyszerűen megvonja a szerelemnek már a lehetőségét is: „de most fel lép Árpád hasonlíthatatlan erejében, méltóságában, s azon *nyugalommal*, melyet képzésünk olyan férfiakra szokott ruházni, kiket az ég küldöttjeinek tartunk”⁸), valamint állandóan rémes, szélsőséges lélektani szituációkat vázolnak fel, melyeknek az erkölcsi példaadás szempontjából semmiféle funkciót nem tulajdoníthatunk, ráadásul a valószínűség határait is sokszor túllépik⁹, s rendkívül gyakran alkalmaznak mesei elemeket, elsősorban semmiféle mítoszba bele nem illeszthető tündéreket (mint pl. Aranyos-Rákosi Székely Sándor *A székelyek Erdélyben* harmadik énekében), akiknek létjogosultságát és mozgósíthatóságát a magas irodalmi műfajokban általában erős kifogás érte (ld. pl. az ifjú Szalay Lászlónak radikális véleményét: „... mit keres itt Tündér Ilona, mellyet [...] még a pór nép kezéből is ki kellene kapni, mint ostobaságot és superstíciót terjesztő mázolás...”¹⁰). Sőt, a korszak legáltalánosabban fogalmazó, s legnagyobb hatást elérő nagy tanulmánya, azaz Kölcsey Ferencnek *Nemzeti hagyományok* c. értekezése (1826) is kitér e kérdésre, általános esztétikai, poétikai és nemzet-politikai vetületben is, mikor a szerelmi kalandozásoknak és fantasztikus tündérjeleneteknek káros hatását elemzi, s mindkét területet radikálisan elhárítaná egy hagyománykövető, eredeti magyar irodalomtól (a középkori romantikáról szólván így mondja ki nagyon erős ítéletét: „Exaltált szerelemzés, és a rittevilági hőskor nyitottak pályát nékie; két tünemény, egyformán alkalmasok a fantáziát rendetlen hevületbe hozhatni. Hevült is az rendetlenül; s ezáltal leve, hogy az életet magosítani s az emberiség határait kiterjeszteni akaró költő bizonyos mitológiának nemléteben egy csudálatos formákból alkotott tündérvilág felé csapongott; s így tündérezés, ritterség és szerelem vallási buzgósággal és köznépi babonával elvegyülve rendkívül való, bizarr világitásban tüntették fel a romantikát...”; s mindennek, szerinte, a magyar költészetre is súlyos következményei vannak: „... a magyar karakteri szentimentalizmus a

8 Lásd TOLDY Ferenc: *Aesthetikai Levelek Vörösmarty Mihály epicus munkájáról*. In: Tudományos Gyűjtemény, X. évf. (1826) 7. sz. 73–111. pp. 8. sz. 105–127. pp. XI. évf. (1827) 3. sz. 65–112. pp., 5. sz. 71–100. pp. Az idézet: 7. sz. 91. o. Továbbá, részletesebben: „Az én véleményem, kedves barátom, egészen különbözik a tiédétől, melly szerint te Árpádnak *szerelmet* tulajdonítottál volna. [...] Tagadhatatlan, hogy a szerelmes Árpád igen interesszánssal jelenség volna; s hogy felette sok romantikus és meglepő situatiókat szolgáltatathatna. Igen! de más költeményben, ebben semmikép sem. [...] (Árpád) karaktere olly tulajdon, olly magában elvégzett, olly egy-célra törekedő, hogy lehetetlen volna más szenvedelmekkel felruházni a nélkül, hogy maga a karakternek egysége ne szenvedjen. [...] Öszve kellett volna kapcsolni ezen indulatot többjeivel; mert ha magányosan oda veted, a legbotránkoztatóbb dualismust hozod-be lelkébe. [...] Motívna lehetne használni, de csak mellékesnek, alrendűnek (subordinánsnak), mert fő motív soha és semmikép nem lehet, s ha mellékes is, célja vesztett volna nemességéből, a végbevitel pedig nagyságából. Különb is Árpádnak csak egy motívja lehet. Illyetén mellékes czifraságok által tehát, a nagy dolog egyszerűsége s ez által méltósága is szenvedne. Árpádnak, karakterénél fogva gyöngéd, nagylelkű és állhatatos szeretőnek kellene lenni, ki kedvesének mindent a mi ő, s a mi őtet illeti feláldoz: mert ő csak óriási szerelemre képes; így tehát lehetetlen, hogy szerelme mindúntalan munkájába be ne vágjon, céljával ne ütközzék”. – Az idézet: Uo: 7. sz. 103–104. pp.

9 A hamarosan elemzett mű kapcsán még az 1940-es években is azt írja kifogásként az irodalomtörténész, hogy „nemcsak költött, de elképzelhetetlen” is. Lásd ALSZEGHY Zsolt: *Egy Habsburg-párti Árpád-eposz*. In: Irodalomtörténet, XXIX. évf. (1940) 124–128. pp. – Az idézet: 124. p.

10 Szalay László véleményét lásd: Muzárium. Új folyam (1833) 1. füzet. 32. p. (Megjegyzendő, hogy Szalay véleménye nem Székely eposzáról szól!)

romantikaitól különböző. Ez fő vonását a szerelemtől, a magyar pedig hazájától és nemzeti fekvésétől kölcsönzi; a szerelem epedése nálunk nem hazai plánta: európai szomszédainktól nemrégén kölcsönöztük azt s mit nyertünk benne? kitalálni nem nehéz...¹¹⁾. Éppen ezért az a toleráns vélemény is, amelyet Kazinczy képviselt a tündérekkel kapcsolatban (az általa is lefordított Majláth János német elbeszéléseinek esetében), tulajdonképpen kivételesnek minősül, s azt bizonyítja, mennyire bizonytalan is volt a teória a „modern” regeműfaj gyakorlatával szemben („A tündéri Románok is a Poesis narrativa osztályához tartoznak. Nem philos. józansággal kell olvasni, mert úgy ostobaság vehiculuma lesz, hanem mint Művészi munkát. S ki nem csudálja a *Vasorrú Bábá*-ban és a *Levélben* Majláthot. – Brueghel vásznon feste boszorkányokat, s lélekkel.”¹²⁾).

Legyen példánk egy 1824-ben megjelent különös mű, Pettényi Gyöngyössy János¹³⁾ verses epikai munkája, *A fiatal Árpád a Mazárnai barlangban*¹⁴⁾, amely egyébként ha strofikusan nem is, de metrikailag a Himfy-versek ritmikáját követi. A kis könyvnek előszavában a szerző egyrészt vállalja az irodalom nemzetpolitikai küldetését is, mikor megismétli a nagy közhelyet a magyar kultúra lehetőségéről és fontosságáról („Kardra termett hajnalhasadtti Vitéz Magyar Nemes Nemzetünk, annak Idejében, hadi Virtussai által kötötte a maga Dicsőségének Koszorúját [...] Idővel hathatósan megkezdette azt dicső Magyar Nemzetünk mutatni, hogy nem csak Nemes bátor Szíve véres Áldozatakat a Mávors Oltárára vinni, hanem a békés Pallásnak Templomába szelíd Virágokkal is kedveskedni [...] alkalmas”), másrészt azonban rögtön el is határolja magát a „magas irodalomnak” fenségétől, s a maga művének elsősorban szórakoztató és gondúzó funkciót tulajdonít, önmagát is a költők alacsonyabb rendjébe alárván („Én a Hymettusi Kis Méhecske gyanánt [...] a Violák Kebelökre repkedek; én csak alatt zszisegek... Vagy mint a nem-Piperés Filoméla [...] harsogom én panaszos Nótámat el, egygyütt-Érzőleg”), s úgy véli, maga elé tűzött célját akkor érni el, ha az olvasás révén „komor felhős Homlokja kisímül e Föld-polgárnak”. Különös sajátossága e könyvecskének, hogy előre meghatározza célzott olvasó közönségét is (ő „kiváltképpen Közép- és Közmíveltségű Magyarjaink számára” írt, s „a Földművelőinknek és Kézműveseinknek is Nemesítésekről nagyobb Szorgalommal gondoskodni” szándékozott – oly módon, hogy e kimívelést rögtön korlátozni is akarta (az „ultima Thule!” parancsa itt is érvényes kell legyen!), s a köznéphez, a lehetséges veszélyeket elkerülendő, kizárólag „közép”-igazságokat kívánt eljuttatni, mondván: „az Igazgatóknak és az Igazgatandóknak kétféle tudás szükséges” („Jaj annak a Státusnak, meljnek Csizmamesterei a Kaptánál tovább okoskodnak! Vagynak oljaten Igasságok, a meljeket a Köznépek tudni teljességgel nem szabad...”)¹⁵⁾. Alighanem e kettős állásfoglalás az

11 KÖLCSEY Ferenc: *Nemzeti hagyományok*. In: Uő: *Összes művei*. S. a. r. SZAUDER József. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1960. I. köt. 503., 513. pp.

12 KazLev XXI. 72. p. (1828) – Az itt említett novellák a következő könyvben találhatóak: MAILÁTH, Johann Graf von: *Magyarische Sagen und Märchen*. Brünn, 1825.; a Kazinczy által készített fordítás csak 1864-ben jelent meg, Kazinczy Gábor kiadásában.

13 ifj. Pettényi Gyöngyössy János, egy 1820-as kiadványának címlapja szerint: „a Fels. Magyar Királyi Helytartó-Tanács Számvevő Hivatalának Adózái és Urbáriumi Osztályában Becsületbéli Tiszt”; néhány alkalmi verses füzet szerzője – jelentősebb műve nincsen, életrajzi adatai Szinnyei szerint is hiányosak. Műveltségének mélységét mutathatja, hogy könyvének előszavában Smith Ádámról, „az angolj Nemzeti Gazdagság mélj Írójáról” is megemlékezik

14 *A fiatal Árpád a Mazárnai barlangban*. Eredeti rege a magyar előidőből. Előadta Pettényi Gyöngyössy János. Nagy-Károlyiban, 1824.

15 Uo: *Előbeszéd*, IV, V, VIII, XI–XII. pp.

oka, hogy a mű tematikus (és emiatt bizonyára műfaj-poétikai) előzetes ígervényében is kettős célt fogalmaz meg: a honfoglalás fenségét a csudáknak játszi mivoltával kívánja ötvözni:

Egy Csudadolgot éneklek,
Édes Hazám Gyermeké!
Halld-meg, miként hangzik szavam
Nemmesterkéltt Éneke.
Vitéz ÁRPÁD Atyánk első
Vándorlása Tettjéről
Énekelek Ifjusága
Csudatörténetéről.
Magyarok Édes ISTENök!
TE vezérelj Hangomat,
Míg elpengetem magassra
Nem húrozott Lantomat!

Maga a mű egy furcsa kalandot mesél el, meglehetősen hosszan és részletezően; arról szól, hogy a gyönyörű ifjú Árpád a honfoglalás korában otthagyja atyjának seregét, egyedül, mint egy turista bejárja a Turóc megyei hegyeket, „mellyeknek borzadva örül a Néző” (vízesés, pázsint, csillagfény, borzasztó csendesség stb.), eltéved, éhes, egy barlang előtt meztelenre vetkőzik, megfürdik, fohász-kodik a Magyarok istenéhez (miért kell itt egyedül éhen vesznie, mit vétett?), s elalszik – mennydör-gés, villámlás következik, kettéhasad a mennyeknek kárpitja, a Teremtő álmában elbeszélget vele a magyar nemzet sorskérdéseiről; majd felébredvén kosár gyümölcsöt talál, egy „Muzsika-Khar” énekel (ilyet még soha nem hallott), egy Mazárna nevű tündérlány simogatja „az emberinél több Kellemmel ragyogva” – a lány olyan szép, hogy „Apellesz, Párrház, Correggio képzelete csak má-zolás lenne” mellette, kicsit enyelegnek, majdhogynem kantátát énekelnek, majd a lány beviszi a barlangba; a barlang gyönyörű, bent 300 lány szolgál nekik, zene szól, szárnyas angyalkák repked-nek, bájtalt hoznak („a Csillagok Nagy Urok Rendelésére [...] az ő igaz Esmérete Itala”), megisszák (ettől „Keblokben érezék Belső Titkos Vonszódásokat”), csókolóznak, majd

A maga titkos magános
Múlató Barlangjában,
S az első hív Szerelemnek
E Paradicsomában ...
Minekutánna egy Testté
S Lélekké olvadának
Öszve, édesdeden mind a
Ketten elaluvának.

Árpád sajnos annyira belefelejtkezik a szerelembe, hogy teljesen elfelejtkezik a kinti világról, de megjön Attila (fegyverben zászlóval, villámlással), s inti alvó fiát, hogy ne a puha ágyon aludjék tévelyegve, nincs idő a szerelemre – Árpád el akar szaladni „alattomban” az édes érzések közt alvó tündér mellől (a tündér most alszik először!!!), síró csókolózás közben elválnak (Mazárnának vérzik a szíve, de buzdítja Árpádot a hazatérésre) – Árpád lóra ül, s úgy köszön el szeretőjétől: „Pá, kedves!”. Egy szarvas, fején olajággal, visszavezeti Árpádot, aki hazamegy, atyja,

Álmó¹⁶ vezérnek nevezi ki, a seregnek nagy beszédet tart, Európára hivatkozva (ők is félni fognak tőlünk), a jelszó ez lesz: „A Magyarok Istenök és Az Igaz ügy”; megverik *Zvátopolúg* seregeit; Árpád derekasan elrendezi az új ország dolgait; majd visszamegy a barlangba, a szomorú tündér fogadja, elmondja, ő volt a galamb Árpád pajzsán a harcban, ő oltalmazta a magyarokat, s nagy fogadást rendez a magyarok tiszteletére, napokig együtt mulatnak. Árpád hazamegy, Álmó meghal, ő lesz a fővezér (pajzsra emeltetés), kényszerítik: meg kell házasodni „a Főrend Kisaszszonyai közzül”, (pedig ő „Mazárnáját Bajossan felejthette”) – Mazárna azt mondja erre, nem akarom, hogy „Nemzeted megsértődjön”, s ezért „csak Barátnéd maradok, / Örökösön, s híven, a míg / Magam is el rothadok!”. Árpád öregén meghal, a temetésen Mazárna is megjelenik, holdfénynél, s ezután még kétszáz évig siratja Árpádot, majd meghal, a barlang összeomlik. Szerző felszólítja az olvasót/turistát, hogy nézze meg a csuda-barlangot (a Tlaszta hegyen megtalálja): a harmadik barlangba, ahol a nász történt, még senki nem mehetett be máig sem; a most látható színes cseppkövek a tündér könnyeiből eredeztethetők. Árpád sírjára később Szűz Máriának szentelt templom épült.

E furcsa történet persze nem a szerző eredeti leleménye (bár a könyv ezt nem árulja el), hanem egy osztrák kortárs szerzőnek, Josef Alois Gleichnek természetesen prózában írott novellája nyomán készült¹⁷, a cselekményt roppant híven követvén. A szerző *Sagen der ungarischen Vorzeit* címmel adta ki kötetét, melynek első darabja a *Mazarna, oder die Wunderhöhle* c. rövid elbeszélés; ám a legfőbb érdekessége a kötetnek az, hogy alcíme így szól: *ein Gegenstück zu den Sagen der Vorzeit*

16 Különössége e műnek, hogy a német szöveg nyomán Árpád apja mindig *Álmó* néven szerepel – a szerzőnek nem jutott vajon eszébe a közkeletű magyar Álmos név?

17 Josef Alois Gleich (Wien, 1772-1841, Wien), osztrák hivatalnok, színházi író és több, mint 100 rémregény és rengeteg (kb. 250) színpadi darab szerzője, a régi bécsi Népszínház legnépszerűbb figurája.

von Veit Weber¹⁸; vagyis épp azon elbeszéléseket opponálja, amelyeket Kisfaludy Sándor vett regéinek példájául (megjegyzendő, hogy azon kívül, hogy Gleich gyakrabban mozgósít tündéreket és kísérteteket, semmi speciális szembenállást nem fedeztem fel Veit Weberrel szemben). A kb. tízlapos novellából a magyar szerző több, mint száz lapos regét írt – de az alapvonásokat tekintve szorososan követi az osztrák szerzőt (bár némely balfogása azért figyelemre méltó: a halhatatlan tündér németül csak egyszerűen eltűnik Árpád halála után, míg magyarul még kétszáz évig él, aztán meg egyszerűen meghal). Némely különbség azért tartalmilag is szembeszökő: a német szöveg erősen hangsúlyozza a honfoglaló magyarok nyers erkölceit, s Mazárna tündéri szerelmét arra is felhasználja, hogy sejtse: a magyarok civilizálódásához tündéri segítségre van/volt szükség¹⁹, míg a magyar rege azzal kezdődik, hogy nagy nemzetpolitikai történelmi áttekintést nyújt a honfoglalás jogosságáról; a német szöveg kifogásolja, hogy a magyar háború megzavarta az eddig itt uralkodó békét, míg a magyar vers Attila örökségéért folyó harcként jogosnak mondja a területfoglalást (szinte szimbolikus: a német szövegben a meztelenre vetkező Árpád durva vaddisznóbőr ruhát vet le, míg a magyar versben erről szó sincs, s Árpád elnyeri a konvencionális „párducos” kitéltet is²⁰). Továbbá: a német szöveg erősen hangsúlyozza, hogy Árpád több mint egy éven át a barlangban lakott, s mikor állampolitikai kényszerből megházasodott, továbbra is látogatta volt szeretőjét (a szerető persze visszavonult a polgári feleség előjogait védendő), de kizárólag baráti beszélgetéseket tettek, s a magyarság jövőjéről társalogtak; a magyar szöveg ezt teljesen kihagyja – viszont hatalmas tirádát mond a szerelem jogainak védelmére:

Ne vádoljátok párduczos
Vitézemet, Ítélok!
Tegyétek Szíveitekre
Kezeteket ...
... Szenvedéssel
Küszködő Életünknek
Balzsamává a Természet
Nem a Szerelmet tette?

A szerző, aki a korabeli normákat szinte nyíltan sértő módon mutatja be Árpád és Mazárna enyelgéseit, s a testiséget egyértelműen hangsúlyozza²¹, mintegy a korabeli teóriákat ellensú-

18 GLEICH, Josef Alois: *Sagen der ungarischen Vorzeit : ein Gegenstück zu den Sagen der Vorzeit von Veit Weber*. Wien, 1800. – Megjegyzendő, hogy e kötet novellái is őrzik a történeteknek valós földrajzi helyhez kötöttségét: olvashatunk rémtörténetet a temesvári bánaságból, Gömör megyéből, de a címekben is jelölve vannak magyarországi helyek: Trentschin, Hatvan, Madár.

19 A német rege hangsúlyozza, hogy a tündér nemcsak szerető (Geliebte), hanem tanítónő (Lehrerin) is akar Árpád mellett lenni, hogy elősegítse a magyar nép javát: „ich will dein Herz bilden, das du der Wohltäter deines zwar edeln aber noch rauhen und kriegerischen Volkes werden mögest”. Id. mű 10. p.

20 Megjegyzendő, hogy a német könyvben a belső címlappal szemben lévő oldalon szép rézmetszet ábrázolja a barlang bejáratát s előtte a meztelen, egy szál lepellel (?) törülköző Árpádot, amint hátulról egy szép, hosszú ingbe öltözött nő közelít hozzá, s éppen megérinti.

21 Vö. pl. ALMÁSI BALOGH Sámuel: *A Poézis ideája*. In: *Tudományos Gyűjtemény*, XI. évf. (1827) 11. sz. 15–44. pp. „A testi érzemények és indulatok, a melyeket egyedül a poézis bájos hatalma szépít és szabadít meg a föld porából s köteleiből a maga gyönyörű ideál-világa által. A szerelemben is az úgy neve-

lyozandó kiált fel, Árpád szeretkezéseinek jogosságát illetően („A mit egy Közép-rendűnek / Nem cselekedni Hiba, / Azt tenni mért kárhozthatnád / Egy derék Hős Férjfibá?”) – s tökéletesen groteszk módon, a három lapra terjedő nagy szerelmi tirádát azzal vezeti be, hogy Wielandhoz fohászodik, mint a szerelem hiteles énekeséhez („A Szív titkos Érzésébe / Mártani tanultt lenge / Tolladat, ó Wieland, adjad / Kölcsön nékem ...”), azt is kifejti, hogy a szerelem végtelen érzéseit a nyelv szavaival képtelenség visszaadni („A ki leg először hörpölt / Lelket Szerelmesének / Ajakáról, az, betűtlen / Szavaival Szívének / Pótolja ki az erőtlen / Penna Fogyatkozását ...”), végezetül pedig a „modern” európai művészet nevében, többek között Rafael művészetére hivatkozva igazolja az erotikát. S felvethető a kérdés: vajon a magyar szerző a szerelem e nagy dicséretének okán mellőzte Árpád házasságának részletesebb leírását? – hiszen a német szöveg megemlíti, hogy feleségétől négy fia született, sőt a fiak nevét is feljegyzi: Tarkatz, Jelech, Jutotzas, Zaltas.

Kivált érdekes a műben, hogy az alapvetően tündéres-erotikus történetet átszínezi a nemzetpolitikával: egyrészt Árpád álmában a Magyarok Istene beszél a nemzet kiválasztott és elkötelezett voltáról (mivel a Teremtő csalódott a zsidó nemzetben, kénytelen volt más választott néphez fordulni), s mintegy jóindulata zálogaként kínálja fel Árpádnak Pannónia földjét; másrészt Árpád másik álmában, mikor Attila jelenik meg, akkor aktuálisan, épp elvégzendő feladatként említetik a honszerzés mindenek felett való fontossága; harmadrészt viszont Mazárna szerelmi rajongása közt felhangzik a jövőre vonatkozó nagy jóslat, amely egészen a mű megírásának idejéig tartó politikai jövőképet vázol fel: nagy nemzet lesztek, de sokáig nem lesz nyugalom, mert sok mindenféle idegenek és éhes sáskák tolnak az országba, sokféle királyok is lesznek, amíg végre egy Habsburg fejedelem nem lesz örökös király, akinek háza majd békét teremt – ám akkor sem lehet majd megnyugodni addig, míg az ország „sok gyülevész Zsellérje / Magyarra nem változik / Mind, s ISTENének csupán egy / Oltárnál nem áldozik” (megjegyzendő, hogy a német jóslat nem említi a Habsburg-házat, csak általánosságban jövendőli az ország felvirágzását). A szerző, aki polgári foglalkozását tekintve a helytartótanács hivatalnok volt, ezzel nyílt Habsburg-pártiságát hangsúlyozza (nyilván az eposzi kellékké változott egykori vergiliusi jóslat imitációján keresztül) – oly erősen, hogy még a huszadik században is megütközést keltett. Az az egyetlen cikk, amelyik mindeddig foglalkozott e regével, páratlannak tekinti e Habsburg-jóslat lojalitását egy magyar eredetmonda esetében – miközben elfelejti, hogy ez a megoldás abban a korban egészen konvencionálisnak is volt tekinthető²²: hisz mind a kuruc Pálóczi Horváth Ádám a maga *Rudolphias*-eposzában²³, mind pedig a szelíd katolikus pap Pázmándi Horvát Endre is, a nagy

zett *Plátói szerelem* szép, melly nem egyéb a poétai szerelemnél, s még szebb a keresztény vallás által megtisztált és megszentelt poétai szerelem ...” – Az idézet: 37. p.; Egy másik teoretikus nagyon hasonló bemutatás-rendet követel meg: ő e téren az „erkölcsi kegyet” várja el, „melly csak az égi, ideális asszonyi alakok tulajdona”, s nem más, mint „a lélek tökéletes tisztaságának kifejezése, mellyben a lelki szeretet közé az érzékiség legkisebb indulatja sem elegyedett”. Lásd BITNITZ Lajos: i. m. 92–93. pp.

22 Már az első magyar nyelvű honfoglalási eposz-kísérlet, a Ráday Gedeon által az 1740–50-es években megkezdett *Árpádról írandó bajnoki Ének* is belefoglalja invokációjába az osztrák uralkodók dicséretét! Lásd „O! Austriai Ház legdrágább, legszebb fényne! / O! József o! Magyar Nemzetnek nagy reménnye! / Kit nem tud eléggé dicsérni a jó hír: / Ne bánd, ne bánd, hogy most pennám Árpádról ír. / Ne bánd ez egyszer most, mert lesz, ha még én élek, / Bizony lesz oly idő (add Isten érnem el), / Melyben triumphusid az égig viszem fel, / S Virtusidról ennél készültb verssel beszéllek”. In: RÁDAY Gedeon és FÖLDI János *Összes versei*. S. a. r. BORBÁLY Szilárd. Universitas Kiadó, Budapest, 2009. 26. p.

23 A *Rudolphias* IV. könyvében a Kaukázus barlangjában, Vesta templomában, egy „gömbölyeg” tükörben

nemzeti honfoglalási eposzban, az *Árpád*-ban ugyanígy jár el; innen idézem az *Árpád*-dal találkozói keresztény remete jövő-látomását:

Vajk, fia, még buzgóbb; ő léssen apostoli Fölség,
S eldöntője pogányságnak. – Sok változat éri,
Századok elfolytán országát: majd nem enyészés
Fogja körül, honnan kiemeltetik Osztria által.
Ekkor aranykorral dicsekedni fog: ekkor az éjből
Fénylő napra derül, s békén viszi csűrbe kalászsát,
Ekkor nyelve simúl, s hoz fényt a szittyá homályra²⁴.

Önmagában ez a nagyon gyarló költőiséget felmutató művecske nyilván nem érdemelne elemzést – de felhívhatja a figyelmet arra, milyen szoros kapcsolat tételezhető fel mind a költői stratégia, mind a motivika terén a magyar történeti verses epika és a német novellisztika között (s egyáltalán nem csak Kisfaludy esetében); sőt talán még arra is utalhat, hogy az a sok tündérezés, amely a magyar előidőket feldolgozó művekben előkerül, talán elsősorban az ily német rémregény vagy kísértet-história divatjától nyerte jogosultságát vagy legalábbis hallgatóságát – Kazinczy is, idézett toleráns véleményében, a német novellák tündérezésével kapcsolatban nyilatkozik meg. A legjobban ismert eset, az Aranyos-Rákosi Székely által írott *A székelyek Erdélyben* tündérekertje sem biztos, hogy magyar népmesei allúziókra épül – s még azt is megkockáztatnám, hogy az ott szereplő csodanő, aki fél-istenek maradéka, „vég vér-lány”, „férjtelen és szűz”, Mazárnához, a köztes lényhez („Mittelgattung zwischen Menschen und aetherischen Geistern“), mind ontológiai státuszában, mind csábításában, mind segítőkészségében is nagyon hasonlóan működik, s abban a gesztusban sem tagadnám e Gleich-novella lehetséges hatását, miszerint itt is a honfoglaló hős, Irnak, a szerelmi indulatnak engedve halogatja a honfoglalást:

Engede a titkos szív sугarlatnak az ért ész,
És napokat tévén a Hős elszánta maradni,
Népeit a tereken letelepleni hagyta s pihenni,
Míg alkalmas időt indúlni vehetne viszontag.²⁵

S ne felejtsük el, hogy a huszas-harmincas évek zsebkönyveiben igen sok rövidebb honfoglalás-kori verses elbeszélés jelent meg, melyeknek mind szerelmi, mind tündéres vonatkozásai

látják az ősokeket – és az eljövendő utódokat; itt végig hangzik a Habsburgok, végül az épp uralkodó Ferenc császár, majd József nádor nagy dicsérete.

24 PÁZMÁNDI HORVÁT Endre: *Árpád*. 1830. XII. könyv, 418. p. – Csak illusztrációként említem meg azt a groteszk megoldást, hogy az eposz befejező, nagy győzelmi örömmünnepe felállítják, s Etele képeivel díszítik a Magyarok Istenének oltárát, melynek nyugati felére azt a feliratot teszik: „Ferencznek, Józsefnek”; s a narrátor mindezt így kommentálja: „A sors így akará, s az üdő elhozta, hogy így lőn”. Uo. 452–454. pp.

25 ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY Sándor: *A székelyek Erdélyben* (1822), eredetileg megjelent: *Hébe*, 1823. (Kiadta: Heinrich Gusztáv) RMKvt. 1. Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897. 100–102. pp. – Megjegyzendő, hogy az eposz írásakor Székely Sándor Bécsben élt, tehát nem valószínű, hogy ne ismerte volna a nagyon népszerű Gleich munkásságát.

elűtnek a honfoglalás generális eposzi elvárás-rendjétől: pl. az *Urániában* megjelent Takácsy Józsa által írt kis eposzban (1832) a hőst hét villi kísérti meg, s míg ő enged a tündér csábításának, kihívja Hadúr haragját, s csak az Álom-tündér és Hajnal, a tündérfiú segítségével tudja rendbehozni a politikai bonyodalmakat²⁶, vagy Balla Károly epikus románcában (1824), ahol a honfoglalás bekövetkezendő győzelmét „a Jövendők Tündére” jósolja és ígéri meg²⁷; s ezekhez nagyon hasonlóképpen jönnek elő később a csábító tündérek Debreczeni Mártonnak *A kióvi csata* c. nagy eposzában, kivált a VI. énekben, ahol a hős Szabolcs áldozatul esik az orosz tündér ellenállhatatlanságának, vagy a XV. énekben, ahol a szerelem virágoskertjében olyan intenzíven enyeleg egy „mennyei nővel”, hogy még a visszahívására érkezett barátja, Lehel is elcsábul²⁸). S tudnunk kell: Gleich Bécsben rendkívül népszerű volt, rengeteg regénye közül magyarra is igen sokat lefordítottak és megjelentettek²⁹, sőt színpadi műveinek ismertsége is biztosra vehető. S magának e történetnek is megvan a maga érdekes utólete: az 1860-as években egy Décsy István nevű költő (Szinnyei szerint: népköltő) újra feldolgozta rövid verses regéjében³⁰; de hatása biztosan kimutatható még Szász Károlynak *Álmos* c. regényes hőskölteményében is, ahol az aranyhajú tündér csábításának ereje nagyon komoly politikai veszedelmekhez is elvezet („S már keblén csügg a lány, nem szakadhat tőle / Árpádban is ész, szív, lélek elbűvölve”³¹).

S befejezésül: a Mazárna-barlang természetesen létezik; Fényes Elek XIX. század közepi leírása szerint: „*Rutka* (Alsó, Felső), *Vrutki*, tót falu Thurócz megyében, a Vág balpartján [...] a trencsényi határszélen fekvő hegyeiben két barlang találtatik”³²; a nagy, XIX. század végi monarchia-leírás pedig a barlang leírásához már más mondát is társít: „Tisztá a vidék legmagasabb hegye (1466 m.) [...] a blatniczai vár felé néző oldalában nagy, három üregű barlang van, melyben több őskori állatcsontot találtak. E barlangból koronként erős zúgással tódul ki a levegő, s ezért a nép azt tartja, hogy it van a szelek székhelye. Ez a Mazarnya barlang, melynek a túlsó oldalon a Tufna barlang a párja...”³³

26 TAKÁCSY Józsa: *Etelköz*. In: *Uránia. Nemzeti Almanach*. Szerk. SZEDER Fábán. V. évf. (1832) 13–70. pp.

27 BALLA Károly: *Álmos Ásiában*. In: *Aspasia*. Szerk. KOVACSÓCZY Mihály. Fűskúti Landerer Lajos, Pest, 1824. 51–58. pp.

28 DEBRECZENI Márton: *A kióvi csata*. Kiadta gr. Mikó Imre. Pest, 1854.

29 *Valdraf vagy a vándorló lélek* : egy késértetes történet a XVII-dik századból. Pest, 1819.; *Vassziklai Fridolin vagy A' baglyok' vára* : egy tündéres történet. Az elővilágnak tsudás Századiból. Rózsa István által. Pest, 1817.; *Farkasvölgyi Imre a' vagy Po'sonyvári késértő lélek*, egy tsuda történet Korvinus Mátyás idejéből. Posony és Pest, 1807.; *Pokolkői Vendel, vagy-is A holtak harangja* : egy késértetes-történet. Némethy József által. Pest, 1823.; *Jetta szép tündéresszony*. Kassa, 1798. (Rózsa szín Gyűjtemény A Magyar Szép Nemnek számára).

30 DÉCSY István: *Árpád és Mazárna. Tündérrege az őskorból*. In: BARTALIS Imre: *Nagy képes Naptár*, 1868. 53–62. pp.

31 SZÁSZ Károly: *Álmos*. A Magyar Tudományos Akadémia által 1868-ban 100 aranyos Nadasdy-díjjal jutalmazott regényes hősköltemény tíz énekben. 1870. 45–46. pp.

32 FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*. III. Kiadta Fényes Elek. Nyomatott Kozma Vazulnál Pesten, 1851. 306. p.

33 *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben*, XV. kötet = Magyarország V. kötet: Felső Magyarország. Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1898. I. 335–336. pp.